

Előszó

„Buda és Pest sz. kir. fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margit-sziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebelezetvén, Buda-Pest főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesítettnek.”¹

Budapest 150

A tulajdonnév és a szám végigkísérte a fővárost 2023-ban, hiszen 2023. november 17-én ünnepelte a város és a benne lakók, Budapest közössége a 150. születésnapját. A jeles nap apropója Budapest mint egységes főváros létrejötte, a fent idézett korábbi királyi városok, valamint Óbuda egyesítésével. Az egyesített főváros jogi alapjait a mottóul választott, megalapozó 1872. évi törvény teremtette meg, a tényleges születésnap azonban Buda-Pest főváros első közgyűlési ülésnapjára, 1873. november 17-re tehető. Ekkor kezdődött az egyesített városi és fővárosi élet: az önkormányzás gyakorlása mellett az „állami közigazgatás közvetítése”, valamint „foglalkozás [...] egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel”.²

Budapest (Pest-Buda) központi szerepe már korábban kialakult, hiszen a 18. századtól a budai várban működött a helytartótanács és a kamara, az 1848-as forradalom vívmányaként pedig az országgyűlések és a kormány székhelyévé is vált a város. Budapest azonban nemcsak történelem, közigazgatás, politika, hanem egy városi élet, sok-sok tényezővel. Budapest története az itt élők története, az építészete, a kultúrája, az ünnepnapjai és mindennapjai egyben. A *Századvég* folyóirat a 2023. évi 4. számával szeretne tisztelni az ünnepelt előtt, a tanulmányok több aspektusból is megvizsgálják, mit üzenhet a mának és a mából visszanezve az egyesített Budapest 150 éves fennállása.

¹ 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről. 1. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>

² 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről. 2. §.(c) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>

A szám nyitótanulmánya a mára, a jelenre reflektál: Zsigó Zsanett írásában tudományos alapossggal dolgozza fel Budapest élhetőségének kérdését összehasonlítva a főváros adatait Közép-Európa fővárosainak (Bécs, Prága, Pozsony, Varsó) élhetőségével. A többdimenziójú elemzés adatai alapján Budapest több tekintetben nem teljesít kiugróan európai léptékben, de a környező városokkal összehasonlítva nem marad el az élhetőségi tényezők zömében a régió fővárosaitól. Ez egyrészt megerősíti a közép-európai térségben sok más területen is tapasztalható hasonlóságot, másrészt a különbségek tekintetében lesz érthető a tanulmány főcíme, *Budapest az élhető városok nyomában*, hiszen a közlekedésben, a zöld területek nagyságában mutat elmaradást fővárosunk a vizsgált városokhoz képest. A tanulmány aláhúzza a további empirikus kutatások szükségességét, amelyek feltárják a fejlesztéspolitikai hiányosságokat és a döntéshozók számára hasznos szakpolitikai javaslatokkal is előállhatnak.

A tanulmányok egy része természetesen reflektál a város 150 éves történetének különböző szegmenseire, hiszen másfél évszázad egy nagyváros életében sok kisebb-nagyobb momentumon keresztül megfogható. A történelmi tanulmányok sorát Pecsók László Budapest tömegközlekedésének kezdeteit bemutató írása nyitja: egy 100 éves évforduló a 150 éves város történetében. *A 150 éves Budapest tömegközlekedésének kulcsmomentuma: 100 éve jött létre a BSZKRT* címet viselő tanulmány perze felfedi az elsőre furcsa betűszó jelentését. Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt. (BSZKRT) létrejöttét és működését írja le a tanulmány, megismertette az olvasóval azt a folyamatot, ahogyan a kezdetekben magántársaságok által működtetett, többször párhuzamosságokat felmutató budapesti tömegközlekedés eljutott a közösségi szervezés igényéig és megvalósításáig. A magánból önkormányzati fenntartásúvá vált közlekedésszervezés és annak kihívásai kerülnek részletesen bemutatásra a tanulmányban, folytonosan reflektálva a változó 20. századi igényekre.

Egy különös szeletét mutatja be Budapest történetének Tóth Gábor *Budapest ostroma: az ostromnaplók sajátosságai* című tanulmánya. Bár az írás elsősorban nem a város második világháború alatti harci eseményeire, hanem az azt megörökítő civil lakosság visszaemlékezésire, a sajátos történelmi források elemzésére helyezi a hangsúlyt, kevésbé ismert képet nyújt a székesfőváros egy történelmi szeletéről. Az ostrom alatti magánnaplók keletkezésének története, a szerzőik és motivációik bemutatása, valamint a naplókából kiemelt néhány részlet az 1944 tele és 1945 tavasza

közötti időszakról a civil lakosság háborús megélésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Többek között arra, hogy a naplóiírás, bár nehéz körülmények között zajlott, és nehéz körülményeket mesélt el és rögzített az utókornak, egyben segített is feldolgozni mindazokat a traumákat, amelyeket a civil lakosságnak a háború alatt el kellett szenvednie. A tanulmány történelem- és társadalomtudományi szempontból is fontos forrásokra hívja fel a szélesebb közönség figyelmét a budapesti ostromnaplók elemzésével.

A történelmi idővonalon haladva Pap Milán írása, *Az örök hála és megtett út. A „felszabadulás” három ünnepe a szocialista Budapesten* a fővárosra nem(csak) mint történeti helyszínre, hanem inkább egy történeti narratíva helyszínére tekint. Április 4., a felszabadulás ünnepe alapvetően nem Budapest ünnepe volt, az állampárti korszakban azonban érthető módon a legnagyobb megemlékezések itt zajlottak. A tanulmány három évfordulón (1950, 1970, 1985) keresztül mutatja be a „felszabadulás” ünnepének tartalmi és formai változásait a budapesti központi ünnepségeken keresztül, rávilágítva az ugyanazon történelmi eseményt érintő történeti kontextusok változására a hidegháborús helyzet változása, és Magyarország a keleti blokkon belüli aktuális helyzetének függvényében. Szemléletesen reflektál a tanulmány arra, hogy egy ünnepen keresztül is milyen jól megmutatkozik a változó történeti narratíva: az 1950-es „felszabadulási” ünnepség Magyarország mint a Szovjetunió legjobb, leghűségesebb szövetségese szerepétől hogyan jutunk el a függetlenebb szocialista építés sikere értelmezésig 1970-re, majd 1985-re a talán inkább a látványra koncentrááló katonai parádé mellett az ezeréves államiság részeként értelmezett negyvenéves kommunista emlékezetpolitikai narratíváig.

A politika- és várostörténeti feldolgozásokat egy társadalomtudományi elemzés keretezi: Kiss Bence Álmos *Dzsentrifikációs folyamatok Újbudán az ezredfordulótól, különös tekintettel a Kelenföldi lakótelepre* című tanulmányában a XI. kerület gazdasági, társadalmi változásaival foglalkozik a rendszerváltás után. A szerző a nemzetközi szakirodalomból ismert dzsentrifikáció jelenségét vizsgálja meg a kiválasztott városrészben KSH-adatok alapján. A fogalom, ehelyütt leegyszerűsítve és nem megismételve a tanulmányban részletesen bemutatott fogalmi keretet, városrészek tudatos fejlesztését jelenti, amelynek során egy-egy területen úgy alakulnak szolgáltatások, a lakóterületek minősége, ennek következtében az ingatlanárak, hogy az inkább a középosztály tagjai, mint az

alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek számára lesz vonzó és elérhető. A szerző gazdasági és társadalmi statisztikai adatokat vizsgálva tekinti át a Kelenföldi lakótelep dzsentrifikációs tendenciáit, bemutatva a városrész átalakulását, amely kedvezőbb lehetőségeket nyitott a fiatal középosztály beköltözésére. Az írás ugyanakkor felhívja a figyelmet az esettanulmányban is a dzsentrifikáció negatív következményeire, az alacsonyabb jövedelmi státuszú lakosság kiszorulására.

A szám műhelytanulmányai két, napjainkban meghatározó témát járnak körbe. Gyuriss Dániel írása, *A 2020-as elnökválasztással kapcsolatos szimbolikus ténfoglalás és politikai erőszak az Amerikai Egyesült Államok szövetségi fővárosában* a szimbolikus politika világába vezeti el az olvasót. A tanulmány a 2020-as amerikai elnökválasztási kampányában megtörtént ténfoglalásokat elemzi, bemutatva, hogy a különböző politikai oldalak és szereplők hogyan használták Washington DC közterületeit politikai üzenetek közvetítésére. A szerző írásában részletesen bemutatja a 2021. januárban a Capitoliumban történt erőszakos ténfoglalás jelenségét és szimbolikus politikai üzenetét.

Czopf Áron *Az európai értékek alkonya* című tanulmányában a napjaink közéleti diskurzusában is egyre többször megjelenő európai értékek mibenlétének meghatározásán túl el is helyezi azokat a nyugati gondolkodástörténetben.

A szám egy recenzióval zárul: Kurucz Barnabás Hans Freyer könyvét ajánlja, amely az első világháború utáni német konzervatív jövőképet, gondolkodást mutatja be a ma olvasójának.

Ványi Éva